

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10-3.10>

Яцик Т.П.

к.ю.н., доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

*Факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників податкової міліції*

Університет державної фіскальної служби України

Бодунова О.М.

к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. Конституція України закріплює державу як демократичну, соціальну та правову. Саме тому важливим завданням суспільства і головним принципом Основного закону є «...людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість є найвищою соціальною цінністю» [1].

Одним із важливих елементів реалізації права громадянина на інформацію є право доступу до публічної інформації. Це право виступає саме елементом права на інформацію та їх неможливо ототожнювати. Право на інформацію є більш ширшим, складається з цілого ряду правомочностей та полягає в свободі слова та праві збирати, зберігати та поширювати інформацію в той час, як право на доступ до публічної інформації можливість отримання інформації. Сьогодні правове забезпечення права людини та громадянина на доступ до публічної інформації виступає важливою гарантією побудови демократичного суспільства.

Право на вільний доступ до інформації, свободу слова, думки, на отримання інформації про діяльність державних органів є одним із найважливіших прав людини, яке можливе у демократичному суспільстві.

Головну роль в реалізації цих прав відіграють засоби масової інформації (далі – ЗМІ), які при взаємодії з державними органами мають доступ до відповідної інформації і можливості для її донесення до кожної особи. Подальший розвиток демократії, забезпечення прав і свобод громадян нерозривно пов'язані з підвищенням ефективності діяльності державних органів [2].

Впровадження сучасних інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства, стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій на основі використання глобальної мережі Інтернет і спрощення доступу до неї широкого кола користувачів обумовило поширення високо-технологічних злочинів – злочинів, пов'язаних з використанням високих інформаційних технологій. Необхідність створення ефективної системи кібернетичної безпеки України відбулася після подій 2014 року. Інформаційна війна, яка відбувається між Російською Федерацією й Україною, включає не тільки воєнні дії та інформаційно-психологічні операції, а також проведення кібернетичних атак [3].

Зазначимо, що дуже часто саме правоохоронні органи взаємодіють із ЗМІ і їх звернення

пов'язане з потребою допомоги в виявленні, розслідуванні та запобіганні кримінальних правопорушень, зокрема, кримінально-караних діянь в інформаційній сфері, а саме: виявлення свідків і потерпілих, одержання даних про обставини вчиненого кримінального правопорушення, встановлення й розшук злочинця, виявлення викраденого й слідів кримінального правопорушення.

На нашу думку, під взаємодією цих органів слід розуміти: «форму зв'язку прес-служб правоохоронних органів із представниками засобів масової інформації, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування обох сторін».

Взаємодія правоохоронних органів із засобами масової інформації дозволяє їм в процесі своєї діяльності більш ефективно і раціонально використовувати власні інтелектуальні і матеріальні ресурси; оптимізувати рішення слідчих і оперативно-розшукових завдань; підвищувати результативність процесуальних, розшукових, правовиховних та профілактичних заходів; формувати адекватну громадську думку про роботу правоохоронних органів [4].

Використання медіапростору правоохоронними органами сприяє укріпленню законності та правопорядку в державі і спрямоване на зростання правової культури населення та поваги до закону й діяльності правоохоронних органів.

Так, відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України за 2019 рік року прокурорами України здійснено 60 089 виступів у засобах масової інформації, із них у друкованих – 6 277, у електронних ЗМІ – 9 962, у інформаційних агентствах – 10 023, у мережі Інтернет – 33 544, в акредитованих в Україні зарубіжних ЗМІ – 52 виступи. Лише за 3 місяці 2020 року прокурорами України здійснено 15 864 виступів у засобах масової інформації, із них у друкованих – 1 568, у електронних ЗМІ – 2 163, у інформаційних агентствах – 3 018, у мережі Інтернет –

9 047, в акредитованих в Україні зарубіжних ЗМІ – 15 виступів. Доцільно відмітити, що ці показники є на 19 % вищими, за попередні три роки [5].

З приводу сказаного, варто зазначити, що взаємодія правоохоронних органів і ЗМІ у запобіганні злочинності в інформаційній сфері характеризується недостатньою нормативно-правовою базою, зокрема, в частині чіткої регламентації вказаних взаємовідносин; неоперативністю правоохоронних органів у поширенні інформації щодо своїх заходів, некомпетентністю представників прес-служб тощо.

Отже, проблема взаємодії цих органів у запобіганні злочинності в інформаційній сфері є ще недостатньо розробленою в науці кримінального права та кримінології. Зазначене вище зумовлює обрання теми дослідження та свідчить про її актуальність.

Аналіз останніх публікацій. Можливості використання засобів масової інформації як фактору сприяння запобіганню злочинності в інформаційній сфері розглядали чимало вчених: М. Т. Андрійчук, Т. С. Андрійчук, В. Д. Берназ, В.В. Власюк, та інші.

Формулювання цілей (мети) статті. В основу дослідження покладено розгляд теоретичних положень взаємодії правоохоронних органів із ЗМІ у запобіганні злочинності в інформаційній сфері та розробка теоретичних та практичних рекомендацій з даного питання.

Виклад основного матеріалу. З огляду на практичну діяльність ЗМІ, вони найчастіше стикаються з необхідністю взаємодії з правоохоронними органами під час висвітлення масових громадських заходів, як протестних (наприклад, зборів, мітингів, демонстрацій, пікетувань тощо), так і святкових (наприклад, святкування державних свят), а також певних надзвичайних подій (аварій, катастроф, стихійних лих тощо).

Водночас залишається важливим розумне узгодження відповідних інтересів, яке дозволило б не перешкоджати виконанню профе-

сійних обов'язків як правоохоронних органів, так і ЗМІ, і принесло б користь обом сторонам. Крім того, взаємовідносини правоохоронних органів та ЗМІ важливі для отримання і поширення останніми достовірної інформації з офіційних, а не альтернативних (неофіційні дані, коментарі сторонніх осіб тощо) джерел.

Зауважимо, що нормативно-правові акти України, а також норми міжнародного права встановлюють певні обмеження щодо обігу відповідної інформації під час досудового розслідування. Йдеться, перш за все, про таємницю досудового розслідування [6]. Проте на практиці задля ефективнішого запобігання злочинності в Україні, зокрема злочинності в інформаційній сфері, правоохоронні органи активно співпрацюють із ЗМІ. На основі аналізу наукових праць та норм законодавства спробуємо виокремити напрями такої взаємодії.

Одним із таких напрямів співпраці є висвітлення діяльності правоохоронних органів, зокрема ходу розслідування кримінальних правопорушень, учинених в інформаційній сфері.

Висвітлення інформації щодо діяльності правоохоронних органів за допомогою телебачення сприяє реалізації концепції соціальної інформації, яка включає в себе три основні напрями: просвітницький (розповсюджує повідомлення, які є підґрунтям корисної інформації), пізнавальний (формує уявлення про сукупність знань на основі отриманої логічної та прагматичної інформації) та прогностичний (розповсюджує відомості, формує уявлення про майбутнє, ймовірну оцінку майбутнього). Телепрограми повідомляють глядачам інформацію про широкий спектр суперечливих поглядів, надаючи їм можливість вибору. Телевізійні програми про поліцію сприяють створенню фону побуту та ділової активності, розширенню кругозору, формуванню вподобань, зміні звичок; об'єднанню суспільства навколо гострих проблем та національних інтересів; залу-

ченню до обговорення нагальних соціальних потреб, зокрема, діяльності поліції, вихованню поглядів, гуманістичних позицій кожного члена суспільства і створенню оперативного зворотного зв'язку з багатомільйонною аудиторією, що формує суспільну свідомість, сприяє всебічному і гармонічному розвитку суспільства. Телебачення здатне стати суспільною трибуною та місцем, з якого влада може звітувати перед народом, роз'яснювати свою політику та мобілізувати своїх прихильників.

Правоохоронні органи повинні надавати ЗМІ інформацію про свою діяльність щодо виявлення злочинців, розкриття кримінальних правопорушень, а суспільство має право цю інформацію отримувати задля забезпечення власної безпеки та попередження кримінально-караних діянь. У той же час, і поліцейські, і представники ЗМІ, відповідно до законодавства, ретельно визначають обсяг інформації, що повідомляється, для того, щоб надати відомості, які мають суспільний інтерес, і не оприлюднити ті, які становлять таємницю досудового розслідування.

Слід підкреслити, що у випадках взаємодії представників ЗМІ та правоохоронних органів у запобіганні злочинності загалом особливої важливості набуває роль прес-служб. Погодимось з думкою М. Т. Андрійчука, та Т. С. Андрійчука, що їх основна функція у таких випадках – координація правоохоронців та журналістів, аби надати можливість поліцейським забезпечувати безпеку громадян і журналістів, а представникам ЗМІ якісно виконувати редакційне завдання [7].

З метою налагодження ефективнішої співпраці ЗМІ та правоохоронних органів з 2017 року у Головному управлінні Національної поліції у м. Києві запрацював поліцейський відділ превентивної комунікації, утворений спеціально для роботи під час масових заходів політичного, спортивного, розважального, культурно-масового спрямування. Такі поліцейські намагаються запобігти будь-яким конфліктним ситуаціям, роз'яснювати дії

поліції і зупиняти агресивних громадян несиловими методами ще перед вчиненням кримінальних правопорушень;

Хоча журналісти проти таких нововведень, адже вважають, прес-служби такими, що не виправдовують покладені на них сподівання. Зокрема, журналіст О. Єльцов запевняє, що відсилення представників ЗМІ до прес-служб є «частковим позбавленням права на інформацію та ймовірним способом її приховування» [8]. На думку журналіста, висвітлювати події повинні безпосередні представники правоохоронних органів, які можуть зробити розмову «живою та надати всю необхідну інформацію».

У свою чергу, представники правоохоронних органів акцентують увагу на проблемі некомпетентності деяких журналістів. Зокрема, зазначимо про велику кількість запитів на отримання такої публічної інформації, що легко могла б бути знайдена самотужки у відкритих джерелах. Проте прес-служба витрачала час на надання інформації відповідно до вимог чинного законодавства. У подальшому необхідно дослідити цю проблему ґрунтовніше та запропонувати ефективні рішення [9].

Зважаючи на активну участь працівників правоохоронних органів у доведенні до суспільства інформації щодо діяльності правоохоронних органів, варто зазначити щодо необхідності відійти від практики нарощування кількості виступів у ЗМІ. Варто звернути увагу на розширення форм участі у заходах медійного характеру і підвищення їх якості. Це стосується насамперед своєчасного, об'єктивного і у повному обсязі інформування суспільства про резонансні справи та вжиті правоохоронними органами заходи. Важливо висвітлювати інформацію з питань діяльності правоохоронних органів передусім про результати роботи, які реально сприяли відновленню або зміцненню законності та правопорядку. Необхідно оперативно реагувати на критичні публікації та повідомлення про діяльність правоохоронних

органів. При цьому слід враховувати те, що переважна більшість населення черпає інформацію з телевізійних і радіопередач.

Все вищесказане свідчить не лише про прогалини у законодавчому регулюванні взаємовідносин ЗМІ та правоохоронних органів, а й про організаційний аспект такої взаємодії.

До напрямків взаємодії правоохоронних органів із ЗМІ у процесі запобігання злочинності в інформаційній сфері також можна віднести акредитацію журналістів при правоохоронних органах. Відповідно до законодавства про друковані ЗМІ, МВС України має право проводити акредитацію журналістів з метою активізації взаємодії правоохоронних органів із ЗМІ, правового виховання громадян України, формування виваженої громадської думки про діяльність міліції по забезпеченню належного громадського порядку і боротьби із злочинністю. Акредитовані журналісти мають право безперешкодного проходження і перебування на території та в кабінетах МВС і Національної поліції при наявності акредитаційної картки щоденно з 9.00 до 20.00 години, окрім суботи та неділі. ЗМІ можуть акредитувати своїх журналістів при органах міліції за її погодженням. Висвітлення таких подій позитивно впливає на громадськість, чим формує кращий імідж правоохоронних органів.

До напрямків взаємодії правоохоронних органів і ЗМІ у запобіганні злочинності в інформаційній сфері відноситься проведення спільних благодійних акцій. Такі заходи дозволяють привернути увагу населення до проблем правоохоронної діяльності, профілактики правопорушень, залучити додаткові засоби на фінансування правоохоронних органів, програм профілактики тощо.

Спільні випуски рубрик, спільні теле- та радіопроекти для роботи правоохоронних органів є особливо важливим напрямом взаємодії правоохоронних органів і ЗМІ у запобіганні злочинності в інформаційній сфері. Сьогодні радіомовлення є найбільш всюдишним, найбільш проникним ЗМІ, оскільки

носієм інформації в радіомовленні є лише звук, що передається на будь-які відстані і сприймається негайно, практично в момент передачі сигналу з передавального пристрою. Радіомовлення для свого сприйняття потребує мінімального технічного обладнання, сучасні технології вирішення дозволяють зробити прослуховування радіопрограм максимально зручним. Радіо на повну потужність спирається на силу мовленого слова, відсутність відеоряду не відволікає уваги реципієнта і дає можливість цілком зосередитись на змісті звукової інформації та активізує увагу слухача, який самостійно створює у своїй свідомості образи, що супроводжують звукове повідомлення. Радіомовлення вперше надало можливість подавати інформацію про подію в момент самої події. Радіо активно використовується для інформування населення про правоохоронні органи.

Проведення «прямих ліній» та «прямих ефірів» є дуже важливим в роботі поліції. Керівники служб, підрозділів ОВС висту-

пають з питань правоохоронної діяльності, розповідають про розкриття злочинів, які отримали великий громадський резонанс, відповідають на питання громадян безпосередньо в редакціях газет. В подальшому ці матеріали публікуються. При «прямих ефірах» відбувається трансляція за участю представників ОВС.

Практикується сьогодні і проведення «круглих столів» з проблем боротьби із злочинністю в інформаційній сфері, забезпечення громадської і особистої безпеки громадян. До обговорення цих проблем запрошуються працівники поліції, представники об'єднань громадян, провідні спеціалісти, вчені тощо. В подальшому матеріали висвітлюються в ЗМІ. Інший вид цієї форми взаємодії – проведення зустрічей працівників міліції з колективами редакцій під час яких розглядаються різні аспекти діяльності правоохоронного органу, практика застосування законів, проблеми діяльності поліції. За матеріалами зустрічей готуються публікації.

Анотація

Актуальність статті полягає в тому, що одним із важливих елементів реалізації права громадянина на інформацію є право доступу до публічної інформації. Це право виступає саме елементом права на інформацію та їх неможливо ототожнювати. Право на інформацію є більш ширшим, складається з цілого ряду правомочностей та полягає в свободі слова та праві збирати, зберігати та поширювати інформацію в той час, як право на доступ до публічної інформації – можливість отримання інформації. Сьогодні правове забезпечення права людини та громадянина на доступ до публічної інформації виступає важливою гарантією побудови демократичного суспільства. У статті розглянуто основні аспекти взаємодії засобів масової інформації та правоохоронних органів України у запобіганні злочинності в інформаційній сфері. Констатовано, що сучасний рівень співпраці представників правоохоронних органів та працівників ЗМІ в процесі запобігання злочинності в інформаційній сфері не можна охарактеризувати як високий. Представлено авторське визначення взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації, під якою розуміється: «форма зв'язку прес-служб правоохоронних органів із представниками засобів масової інформації, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування обох сторін». Звернено увагу на недоліки даної взаємодії, а саме: недостатня нормативно-правова база, зокрема, в частині чіткої регламентації вказаних взаємовідносин; неоперативність правоохоронних органів у поширенні інформації щодо своїх заходів, некомпетентність представників прес-служб. Зроблено висновок, що практикується сьогодні проведення «круглих столів» з проблем боротьби із злочинністю в інформаційній сфері, забезпечення громадської і особистої безпеки громадян. До обговорення цих проблем запрошуються працівники поліції, представники об'єднань громадян, провідні спеціалісти, вчені тощо. В подальшому матеріали висвітлюються в ЗМІ. Інший

вид цієї форми взаємодії – проведення зустрічей працівників міліції з колективами редакцій під час яких розглядаються різні аспекти діяльності правоохоронного органу, практика застосування законів, проблеми діяльності поліції. За матеріалами зустрічей готуються публікації.

Ключові слова: правоохоронні органи, засоби масової інформації, інформаційні технології, кримінальне правопорушення, кіберзлочинність, запобігання, взаємодія.

Yatsyk T.P., Bodunova O.M. The role of the media in crime prevention in the information sphere

Summary

The relevance of the article is that one of the important elements of the citizen's right to information is the right of access to public information. This right is an element of the right to information and cannot be identified. The right to information is broader, consists of a number of powers and consists of freedom of speech and the right to collect, store and disseminate information, while the right of access to public information is an opportunity to obtain information. Today, the legal provision of the right of man and citizen to access public information is an important guarantee of building a democratic society. The article considers the main aspects of interaction between the media and law enforcement agencies of Ukraine in the prevention of crime in the information sphere. It was stated that the current level of cooperation between law enforcement officials and media workers in the process of crime prevention in the information sphere cannot be described as high. The author's definition of law enforcement interaction with the media is presented, which means: «a form of communication between law enforcement agencies and media representatives, through which they, complementing each other, create conditions for the successful functioning of both parties.» Attention is drawn to the shortcomings of this interaction, namely: insufficient regulatory framework, in particular, in terms of clear regulation of these relationships; inefficiency of law enforcement agencies in disseminating information about their activities, incompetence of representatives of press services. It is concluded that «round tables» on the problems of combating crime in the information sphere, ensuring public and personal safety of citizens are practiced today. Police officers, representatives of citizens' associations, leading specialists, scientists, etc. are invited to discuss these issues. In the future, the materials are covered in the media. Another type of this form of interaction is the holding of meetings of police officers with editorial staffs during which various aspects of the activity of the law enforcement body, the practice of law enforcement, and the problems of police activity are considered. Publications are being prepared based on the materials of the meetings.

Key words: law enforcement agencies, mass media, information technologies, criminal offense, cybercrime, prevention, interaction.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
2. Liashuk O.N., Yatsyk T.P. Mass media as a factor in promoting the implementation of international wanted persons: Monograph // Actual problems of the humanities. Volum 1. Vienna 2015, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2015. 29 с.
3. Бодунова О.М. Теоретико-правові засади визначення поняття злочинів у сфері інформаційних технологій. Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2019. № 3. С. 17-21.
4. Берназ В. Д., Бірюков В. В., Волобуєв А.Ф. Криміналістика: підручник / Х.: ХНУВС, 2011. 666 с., с. 211.

5. Звіт про роботу прокурора: офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html/>.
6. Про прокуратуру: закон України від 14.10.2014 № 1697-VII / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 29.07.2017); Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B017/print1329932-924471646> (дата звернення: 25.05.2017); Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 року № 435-IV: станом на 11.10.2013 року База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>; Роль прокуратури в системі кримінального правосуддя: Рекомендація Комітету Міністрів Рес (2000)19, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 6 жовтня 2000 року. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568277&Site=COE>.
7. Взаємодія мас-медіа та органів державної влади: навч. посіб. / М. Т. Андрійчук, Т. С. Андрійчук ; КПП ім. Ігоря Сікорського. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2018. 114 с
8. Єльцов О. Особливості взаємодії правоохоронних органів з медіа – поради та рекомендації: Особливості взаємодії засобів масової інформації з правоохоронними органами: міжнародний та національний досвід: матеріали міжнародного круглого столу (23 листопада 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 14-17.
9. Власюк В., Власюк В. Особливості взаємодії зі змі на прикладі нової патрульної поліції. Особливості взаємодії засобів масової інформації з правоохоронними органами: міжнародний та національний досвід: матеріали міжнародного круглого столу (23 листопада 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 34-36.